

МОТИВИ ХРИСТІЯНСЬКОЇ МОРАЛІ В ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.

У статті аналізується наукова, філософська та педагогічна творчість Г.Сковороди з метою виявлення в ній мотивів християнського виховання. Досліджується теорія педагогічної діяльності Г.Ващенка та С.Русової як фундаторів українського національного виховання, одною зі складових якого є християнська мораль.

Ключові слова: християнська мораль, християнське виховання, українське національне виховання, педагогічна спадщина Григорія Сковороди, Софії Русової.

В статье анализируется научное, философское и педагогическое творчество Г.Сковороды с целью выявления в нем мотивов христианского воспитания. Исследуется теория педагогической деятельности Г.Ващенко и С.Русовой как основателей украинского национального воспитания, одной из составляющих которого является христианская мораль.

Ключевые слова: христианская мораль, христианское воспитание, украинское национальное воспитание, педагогическое наследие Григория Сковороды, Софии Русовой.

This article analyzes the scientific, philosophical and pedagogical activity of Hryhorii Skovoroda to find out Christian education motives in it. The author investigates the theory of pedagogical activity of H.Vashchenko and S.Rusova as the founders of Ukrainian national education, one of the components of which is Christian morality.

Key words: Christian morality, education, Ukrainian national education, pedagogical heritage of Hryhorii Skovoroda and Sofiia Rusova.

Українське національне виховання започатковується в глибинах усної народної творчості, Біблії, народної педагогіки, "Повчанні дітям" Володимира Мономаха та інших давніх надбань нашого народу.

Одним з джерел національного та християнського виховання українців є творчість великого філософа і педагога Григорія Сковороди.

Спадщина Григорія Сковороди дає чіткі орієнтири для виховання високоморальної нації, є унікальною скарбницею виховання молоді на засадах християнської моралі, чесності та високої духовності. Завдяки вдалому поєднанню біблійної лексики та української мови наш мислитель яскраво і неординарно розкриває сутність християнських заповідей. Він як утверджувач практичної моральної філософії не оминає увагою жодного правила добропорядності християнина. Християнські мотиви наскрізно проходять через усю творчість Григорія Сковороди і посідають найголовніше місце.

Геній філософської думки в трактаті "О БОГѢ" акцентує увагу на тому, що у "древних Бог назывался УМ ВСЕМИРНЫЙ. Ему ж у них были разные имена, напримѣр: Натура, Бытіе вещей, Вѣчность, Время, Судьба, Необходимость, Фортуна и проч[ая]..." [7, с.214].

Для нього Бог – це розум, з якого необхідно черпати знання і ними вдосконалювати самого себе. Ці знання, за його твердженням, приведуть того, хто п'є з цього джерела, до щастя. Отже, самовиховання, праця, розум, віра в Бога – основи щастя.

Біблійні заповіді великий філософ трактує дуже вільно, але кожна біблійна істина наповнена повчальним змістом і несе засади християнського виховання, які, на його думку, є не тільки основою, а й формулою щастя.

У творі "О десятисловії" в його I частині Г.Сковорода пише: "Аз есмь Господь Бог твой, да не будут тебѣ бози иныи!..." и прочая. Яснѣе сказать так: Я Глава твоего Благополучія и Свѣт разума! Берегись, чтоб ты не основал житія твоего на иных Совѣтах, искусствах и вымыслах, хотя б они из Ангельских умов родились. Положись на меня слѣпо. Если ж, мене минув, заложиш вѣкъ твой на иной премудрости, то она тебѣ будет и Богом, но не истинным, а посему и Щастіе твое подобно будет воровской монѣтѣ" [7, с.218].

Другу заповідь Божу "Не сотвори себѣ кумира" Г.Сковорода розуміє по-своєму, по-філософськи: "А как на подлых камнях, так еще больше не велю тебѣ строится на видимостях. Всяка видимость есть плоть, а всяка плоть есть пѣсок, хотя б она в поднебесной родилась; все то идол, что видимое" [7, с.218].

Цікаве трактування третьої Заповіді Божої змушує читача задуматися над щирістю звернень до Бога. Ця щирість не повинна мати нічого спільного з лукавством, лицемірством, обманом і брехнею. Виховання цих рис кожен в собі повинен плекати, боячись суду Божого.

"Смотри ж, во-первых, не впади в ров безумія, будто в свѣтѣ ничего нѣтъ, кромѣ видимостей, и будто имя сіе Бог пустое есть. В сей-то безднѣ живут клятвы ложныя, лицемѣрія, обманы, лукавства, измѣны и всѣ тайных и явных Мерзостей Страшилища. А вмѣсто того напиши на Сердцѣ, что вездѣ всегда присутствует тайный Суд Божій, готов на всяком мѣстѣ невидимо жечь и сѣчь невидимую твою часть, не косня ни точки, за всѣ дѣла, слова и мысли, в которых мене нѣтъ" [7, с.218-219].

Четверта Божа Заповідь у Г.Сковороди трактується з особливим виховним моментом, спрямованим на вірність і відданість Всевишньому та чистосердечне милосердя до ближнього.

"Сіе ты повсюду и внутри тебе кроющееся величество Божіе с вѣрою и страхом в день воскресный прославлять не забывай, а поклоняйся не пустыми только церемоніями, но самым дѣлом сердечно Ему подражая. Его дѣло и вся забава в том, чтоб всеминутно промышлять о пользѣ всякой Твари, // и от тебе больше ничего не требует, кромѣ Чистосердечнаго Милосердія к ближним твоим.

А сіе весьма легко. Вѣрь только, что сам себѣ десятию пользуешь в самое то время, как пользуешь других, и напротив того" [7, с.219].

П'яту, шосту, сьому, восьму і дев'яту заповіді Г.Сковорода бачить невід'ємними одну від одної обов'язковими в житті людини нормами поведінки.

"Прежде всѣх Отца и Мать почитай и служи им. Они суть видимые портреты того невидимаго Существа, которое тебе столько одоужает.

А вот кто Отец твой и Мать: будь, во-первых, вѣрен и усерден Государю, послушен Градоначальнику, учтив к священнику, покорный родителям, благодарен Учителям твоим и Благодарителям. Вот истинный путь к твоему вѣчному и временному Благоденствію твоїй фамилии. Что же касается до протчих общества частей, берегись слѣдующаго:

"Не убій".

"Не прелюбодѣйствуй".

"Не воруй".

"Не свидѣтельствуй ложно, или не клевети". Осуждаем виннаго, а клеветцем невиннаго. Сія есть страшнѣйшая злоба, и клеветник Еллински: діавол" [7, с.219].

Десята Заповідь Божа "Не бажай нічого, що належить Ближньому твоему" в розумінні мислителя – філософа означає викорінення зі свого серця злих помислів, наповнення його любов'ю до Бога та Його слова. Лише за цих умов, на думку Г.Сковороди, людина ніколи не буде грішити.

"Но понеже злое намѣреніе сѣменем есть злых дѣл, которым числа нѣтъ, а сердце рабское несчерпаемым есть источником худых намѣреній, для того по вѣкъ твой нельзя быть тебѣ честным, если непустиш, дабы вновь Бог переродил Сердце твое. Посвяти ж оно нелицемѣрнѣй Любви. В то время вдруг бездна в тебѣ беззаконій заключится... Бог, Божіе Слово, к Его Слово Любви – все то одно.

Сим троеличным огнем Ражженное Сердце никогда не согрѣшает, потому что злых сѣмен, или Намѣреній, имѣть не может" [7, с.219].

Український гуманіст щиро переймався вихованням молодого покоління, вважав, що молодь, глибоко засвоївши християнські моральні цінності, повинна зрозуміти основні складові щастя, щоб жити в гармонії із собою та зовнішнім світом. У своєму творі "Начальная Дверь ко Християнскому Добронравію 1780 года" він просто і доступно подав власне розуміння щастя: "Нынѣ же желаеш ли быть щасливым? Не ищи Щастія за морем, не проси Его у человека, не странствуй по планѣтам, не волочись по дворцам, не ползай по шарѣ земном, не броди по Іерусалимам... Златом можеш купить деревню, вещь трудную, яко обходимую, а щастіе, яко необходимая необходимость, тунѣ вездѣ и всегда даруется" [7, с.213].

Привертають увагу й інші твори Г.Сковороди, спрямовані на виховання в собі моральних чеснот та розуміння важливості працелюбства кожного дня.

У "Пѣснѣ 23-й" читаємо:

Брось, любезный друг, бездѣлья,
Пресѣчи толикий вред.
Сей момент пріймись до дѣла:
Вот, вот время уплывет!
Не наше то уже, что прошло мимо нас.
Не наше то, что породит будуща пора [7, с.74-75].

У "Пѣснѣ 20-й" поет розвиває тему виховання як основу захисту від життєвих негараздів:

Кто сердцем чист и душею,
Не нужна тому броня,
Не нужен и шлем на шею,
Не нужна ему война.
Непорочность – то его броня,
И невинность – алмазна стѣна.
Щит, меч и шлем ему сам Бог [7, с.70].

Кодексом виховання моральних якостей людини, безперечно, є хрестоматійна "Пѣснь 10-я" ("Всякому городу нрав и права") [7, с.60-61], в якій Г.Сковорода піднімає в найвищий ранг людських якостей "совість, как чистый хрусталь".

Адже совість людини робить її душу безсмертною. Це та найвища вершина власного вдосконалення, до якої необхідно кожній людині прагнути, котру треба в собі виховувати.

Творчість Г.Сковороди тісно пов'язана з українською народною культурою, котра є основою українського національного виховання.

Він любив пересипати свої вірші прислів'ями, легендами, анекдотами, взятими з українського фольклору.

А кожний народний вислів завжди був повчальним, спрямованим на виховання людини доброї, мудрої, працелюбної і віруючої.

Твори Г.Сковороди глибоко закорінені не тільки в українській літературі XVII-XVIII століть, його творчість мала значний вплив на нову українську літературу. Письменниками-"сковородинцями" були Іван Котляревський та Григорій Квітка-Основ'яненко. Помітну роль він відіграв у творчості Миколи Костомарова, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Гоголя та інших видатних письменників XIX-XX століть.

Творчість нашого любомудра мала і має великий вплив і на педагогів XIX-XXI століть, які прагнули й прагнуть виховувати молодь патріотами України. Вони розробили систему національного виховання на принципах життя за християнськими звичаями, мораллю, на основі безмежної любові до України, як навчав і навчає Г.Сковорода.

Творча педагогічна його діяльність і в радянські часи, і в часи незалежності України приваблювала й бавить багатьох науковців і педагогів.

Загальнопедагогічні ідеї нашого філософа (поняття про виховний ідеал, мету, завдання, принципи, зміст, методи, форми організації навчально-виховного процесу) аналізували А.Ніженець, І.Пуха, С.Русова, М.Ярмаченко та ін. Філософський аспект педагогічної спадщини письменника-педагога досліджували Д.Багалій, М.Ковалинський, В.Петров, І.Табачников, Л.Ушкалов та ін. Значення його культурно-просвітницької діяльності обґрунтовували Г.Данилевський, М.Демков, Ф.Кудринський, С.Чавдаров, О.Вишневський, тощо [9].

Але в наявних тодішніх підручниках з історії педагогіки, на жаль, неможливо знайти достатньої інформації про творчу спадщину і педагогічну діяльність Григорія Сковороди, хоч український філософ обстоював прогресивні принципи навчання: природовідповідності, народності, виховного характеру навчання, зв'язку теорії з практикою, а також поставив питання про виховання вільної, гармонійної, розвиненої, щасливої особистості.

Лише український педагог Г.Ващенко в радянські часи не побоявся взяти за основу виховання українців – християнську мораль, яку всіляко пропагував Григорій Сковорода.

Г. Ващенко присвятив питанню виховання молоді у християнському дусі низку статей у журналі "Визвольний шлях", що виходив у Лондоні. Ця проблематика висвітлена ним, зокрема, в працях "Християнський виховний ідеал", "Найхарактерніші риси християнської філософії", "Космологічний доказ буття Божого", "Моральний доказ буття Божого", "Євангелійський ідеал людини" й ін. [3].

Г.Ващенко, як і Г.Сковорода, наголошує: "Основними є здобутки духовної культури й насамперед народні ідеали, що міцно пов'язані зі світоглядом, релігією і мораллю. Якщо ці ідеали високі й здорові, то це перша запорука того, що нація з честю витримає найтяжчі іспити історії і збереже себе в найтяжчих умовах внутрішнього і міжнародного життя... Коли ж вони низькі і нездорові, то навіть при найбільш сприятливих умовах життя нація буде розкладатися..." [2].

Україна зараз переживає не найкращі часи. Українське національне виховання, виховання християнської моралі фактично поза увагою держави і як наслідок в рейтингах міжнародних організацій Україна займає:

- 1-е місце в світі за рівнем дитячого алкоголізму.
- 1-е місце в Європі за захворюваннями на туберкульоз та СНІД.
- 5-е місце в світі серед країн з найбільшою кількістю емігрантів.
- 10-е місце в світі за кількістю в'язнів на 100 тисяч населення – 334 (при нормі 70-80 осіб для розвинутих країн) [10].

Власне тому педагогічні виховні ідеали і Г.Сковороди, і його талановитого послідовника Г.Ващенка, особливо актуальні.

Виховний лозунг "Бог і Україна" сповідувала в своїй педагогічній діяльності, окрім Г. Ващенка, Софія Русова. Вона написала низку статей, присвячених життю і творчості видатних письменників, філософів, діячів культурно-освітньої ниви. На особливу увагу заслуговує видана окремою книжкою її праця "Странник Григорий Саввич Сковорода. Биографический очерк", в якій намагається виокремити моральне кредо Г.Сковороди, звертає увагу на виховну складову його творчості.

У подальшій діяльності Софія Русова зосереджується на педагогічній творчості, яка спрямована на вкорінення в школі українського національного виховання, складовою якої є християнська мораль, що досить ґрунтовно і детально висвітлена великим філософом Г.Сковородою.

Сучасна українська педагогіка вкрай потребує системного підходу для впровадження в практику діяльності загальноосвітніх шкіл принципів українського національного виховання та християнської моралі. Не менш важливим напрямком діяльності науковців, вчителів-практиків є осмислене застосування педагогічних надбань Г. Сковороди, Г. Ващенка та С. Русової.

1. Базалук О.О. Філософія освіти: навчально-методичний посібник/О.Базалук, Н.Юхименко – К.:Кондор, 2010. – 164 с.
2. Базиль Л. Використання творчої спадщини Григорія Ващенка у фаховій підготовці вчителів-словесників/ Л.Базиль [Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1858.html>
3. Буяк Б.Б. Філософські ідеї щодо національного патріотичного виховання молоді у творчій спадщині Григорія Ващенка. [Електронний ресурс]. -Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_59/Gileya59/F50_doc.pdf
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г.Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 345 с.
5. Ващенко Г. Виховання любові до Батьківщини / Г.Ващенко// Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 323 с.
6. Вишневецький О. Українське національне виховання / О.Вишневецький. – Тернопіль, 1996. – 435 с.
7. Григорій Сковорода. Повна академічна збірка творів/За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків – Едмонтон – Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011 – 1398 с.
8. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди Софії Русової. – Ніжин, 1998. – 213 с.
9. Кулик І.О. Педагогічна історіографія 30-40-х рр. про творчу спадщину Григорія Сковороди, 2010. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2010_80/Kulyk.pdf
10. Рейтинги міжнародних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-persha-v-sviti-po-dityachomu-alkogolizmu-i-druga-v-uevropi-za-rivnem-vil.html>
11. Стефанюк С.К. Деякі аспекти етнопедагогічної освіти як можливості духовно-творчого розвитку особистості/ С.К.Стефанюк // Педагогіка і психологія. – 1998. - № 2. – С. 125-131.

Стаття надійшла до редакції 27 листопада 2012 року